

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

PSEUDORELICTEN OP VLIELAND

V. DE VRIES.

Na in een vorig artikel Uw aandacht gevraagd te hebben voor de plantengroei van de natte zure duinvalleien op Vlieland, wil ik thans een aantal soorten uit het gehele oude centrale duingebied voor U de revue laten passeren, die behalve uit een zuiver floristisch oogpunt ook plantengeografisch en verspreidings-biologisch interessant zijn. Ik meen de groep van planten destijds aangeduid door Prof. Weevers als pseudorelictien. Daaronder verstaan we het volgende. Door de primaire kalkarmoede van de centrale Vlielandse duinen, ontstaan daar gemakkelijk overeenkomstige milieuvoorwaarden als op de diluviale zandgrond van de Veluwe; het diluvium komt op de eilanden Vlieland en Terschelling niet aan de oppervlakte. Een omstandigheid voor het eerst door van Dieren met nadruk naar voren gebracht. Men kan het voorkomen van een groep gemeenschappelijke soorten op deze beide terreinen nu op twee wijzen verklaren, óf men spreekt voor de eilanden van relictien en neemt aan, dat die soorten er dus toch altijd geweest zijn, óf men zegt, neen ze zijn er later gekomen, omdat het milieu er secundair geschikt voor geworden is (pseudorelictien). Voor de laatste opvatting pleit de sterke toename van de eilandenflora gedurende

de laatste 50 jaar met allerlei soorten, die men voor gebieden elders in Nederland gewend was te beschouwen als relictten. Het is echter noodzakelijk te bewijzen, dat deze sterke uitbreiding met nieuwe soorten — nadat terreinen op de eilanden secundair geschikt geworden zijn voor vestiging — nog steeds plaats vindt en dat dit geschiedt door natuurlijke transportagentia. Dit laatste is niet zo eenvoudig en zo zal het voorlopig nog wel even blijven bij de theoretische waarschijnlijkheid.

Een voorbeeld levert ons het Rozenkransje, dat we aantreffen in één van de grote, droge zure Dophei-Kraaiheide-valleien in het Kooiplekslid, bij dam 49. Te midden van al het donkere groen van Dophei en Kraaihei doet het zich voor als een grijs viltig rosetje van spatelvormige blaadjes. Het zijn echter vooral de fraaie witte en roze omwindselblaadjes, die de bloemhoofdjes zo doen opvallen. Dat deze soort in de duinen niet zo algemeen is, blijkt wel uit de vermelding in de flora: „op droge zand- en heidegrond en op enkele plaatsen in de duinen”. Moeilijk zal het blijven het tijdstip van vestiging voor Vlieland vast te stellen. In 1903 wordt het Rozenkransje voor het eerst voor Vlieland vermeld; ook door Weevers (1936) wordt het teruggevonden.

Vervolgens verdient aparte vermelding een bolvormig exemplaar van de Jeneverbes (fig. 1), die kennelijk door vogels wild uitgezaaid is op Vlieland, zoals de boswachter mij verzekerde. Geïmporteerd uit het Eyerland, behoort zij ook tot de typische

Fig. 1. *Jeneverbes* op Vlieland. Foto Ir J. F. Roest.

pseudo-relicten. Wegens het aanleggen van een rijwielpad werd destijds het exemplaar met goed gevolg verpoot naar veiliger oorden, dichtbij een oud berkenbosje aan de zuidkant van het eiland, vermeldenswaard als een van de weinige groeiplaatsen op Vlieland van Kattestaart en Brem. De eerste in de natte greppels om de berkenbosjes, de tweede wild opgeschoten in de droge dorre aangrenzende heide. Het aantal Jeneverbes-groeiplaatsen heeft zich sedertdien op Vlieland sterk uitgebreid. Drie zijn er mij bekend, maar ongetwijfeld zijn er meer. De foto geeft weer een exemplaar in een lange vallei direct achter de zeereepduinen ter hoogte van dam 20, iets beoosten het fietspad door de vallei van Malgum. Deze Jeneverbes biedt ons een welkome gelegenheid hier te wijzen op de geweldige toename van het aantal besdragende heesters op Vlieland sedert de dagen van Holkema. Daar is vooreerst de Heggerank (fig. 2). In 1882 door H. W. Groll voor het eerst op Vlieland opgemerkt en in 1937 teruggevonden achter het dorp aan de voet van het Vuurboetsduin. Meidoorns werden herhaaldelijk gevonden; de oudere opgaven geven niet altijd met voldoende zekerheid aan met welke soort men te maken had. Indien wij vooropstellen de secundaire geschiktheid van het terrein, dan laat zich het algemene verschijnsel van verrijking van de eilandenflora door allerlei import (vogels!) van nieuwe besdragende heesters heel goed aansluiten bij onze beschouwing over pseudo-relicten. Immers is er dan sprake van gewone wilde soorten, die elders in Nederland in hun natuurlijk milieu heel goed gedijen, maar die eenvoudig nog niet aan de eilanden toegekomen waren. Memoreren we in dit verband de Bos-aardbeities, voor het eerst in 1937 in Telefoonpalenvallei en Meeuwnvallei gevonden, d.w.z. tegen de hellingen van de lage duintjes, die de Meeuwenplas begrenzen. Wateraardbei daarentegen is een typische indigeen voor Vlieland. Anders is het weer met de Kraaihei, die ontbreekt op Vlieland ten tijde van Holkema. Ja, nog in 1898 schijnt zij, volgens de opgaven van Vuyck, niet op Vlieland voor te komen. Dan vinden we een uitlating in de literatuur bij Boldingh in 1912, die constateert dat Zilvermeeuwen op grote schaal de bessen van Kraaihei eten. Ook heeft hij „op Vlieland waar Kraaihei nog niet voorkwam, massa's van deze planten waargenomen in de onmiddellijke nabijheid van zilvermeeuwnederzettingen”. Sedertdien heeft deze plant zich op Vlieland blijkbaar enorm uitgebreid. Zeker kan deze soort met haar uitgesproken noordelijk karakter gerekend worden tot de typische pseudorelicten. Misschien ook moeten we zeggen, dat eerst langzamerhand haar verbreidings-areaal zich in zuidelijke richting vergrootte. Geregeld draagt zij ook nu nog op Vlieland bessen. Manlijke en vrouwelijke planten komen beide voor en niet zelden vinden we de blauwzwarte hoopjes excrement van Wulpen en Fazanten, waarin zich de halve-maانvormige, harde, rose gekleurde zaadjes nog gemakkelijk laten herkennen.

Ook voor Duindoorn geeft Holkema in 1870 op, dat zij zeldzaam is op Vlieland. In 1863 heet het, dat zij hier en daar voorkomt in enkele valleien. Ten tijde van Van de Sande Lacoste waren er enige struikjes in de Viamensvallei, nauwelijks 1 voet hoog! Sindsdien moet deze soort zich dus ook sterk uitgebreid hebben. Als heester van de meer kalkrijke buitenduinen is zij echter beperkt gebleven tot een smalle strook in de duinen langs de Noordzezijde en tegen de dijken in de westelijke helft

Fig 2. *Heggerank* aan de voet van het vuurtoren-
duin. Foto Kees Hana

van de grote Kroonspolders, dat is in de jongere, sedert 1900 aan de westpunt van het eiland aangewonnen terreinen. Het zal duidelijk zijn, dat zij niet gerekend moet worden tot de pseudorelictanten i.e.z., maar tot de nieuwe invoer van bessensplanten. Tenzij wij uitsluitend te maken zouden hebben met uitbreiding op het eiland, want wel is zij een voortdurende indigeen van de Vlielandse flora geweest, sedert ons daarover berichten bereiken. Met de Kamperfoelie is dat niet het geval. Zij werd eerst gedurende een laatste tiental jaren, in de elzenbosjes rondom de Oude Kooi aangetroffen. Van de Liguster zijn enkele opgaven uit 1863; sindsdien is zij op Vlieland niet meer gevonden. De Hondсроos en het Duinroosje worden voor het eerst door Weevers vermeld in 1936. De Gewone braam is bepaald zeldzaam op Vlieland en ontbreekt in de oudere opgaven. De

Framboos werd voor 't eerst in 1937 gevonden, langs het fietspad naar het Posthuis in de Telefoonpalenvallei, bij Dodemansbol en de Nieuwe Kooi. Vlier is er altijd geweest evenals het lastige onkruid Zwarte nachtschade. Daarentegen het Bitterzoet eerst weer een plant van de latere jaren. Het groeit veel in de elzenbosjes om de Oude Kooi, verder onder de forse manshoge Duindoorns tegen de landzijde der buitenduinen benoorden de Meeuwenplas. Op deze laatste standplaats, evenals in sommige landinwaarts verschoven vloedmerken, doet het zich voor in een lange, sterk vertakte liaanvormige gedaante met weinig bloemen en bessen. De Boksdoorn is aangeplant door het Staatsbosbeheer o.a. beoosten het dorp, maar voldoet niet in alle opzichten: de lange, ijle, overhangende takken hebben veel van de wind te lijden. Als randafsluiting van de jonge „ondergroei“-aanplant van gemengd loofhout, ook als afweermiddel tegen de Konijnen, is met veel succes aangeplant een rozensoort met grote oranje-rode bottels. Zij voelt zich kennelijk zo goed thuis op Vlieland, dat zij bijna een plaag dreigt te worden. Instructief is, dat de beide door de mens ingevoerde soorten kennelijk niet passen in het biologische eilan-

denevenwicht : de Japanse bottelroos is te agressief, de Boksdoorn van zuidelijker streken kan zich niet handhaven.

De drie bosbessoorten, die op Vlieland voorkomen, zijn weer een mooi voorbeeld van pseudorelictien. Nog voor de gehele tweede helft van de 19e eeuw ontbraken deze Rijsbes, Rode bosbes en Lepeltjeheide, zoals uit de opgaven van Van den Bosch (1860), Holkema (1870) en Vuyck (1890) duidelijk blijkt. De oudste vindplaatsen van Lepeltjeheide (fig. 3) op Vlieland dateren van 1898 bij het Posthuis, d.w.z. hiervan bestaan herbariumexemplaren in het herbarium van de Ned. Bot. Vereniging. Degene, die ze verzamelde, de heer H. Boon, onderwijzer op Vlieland omstreeks 1884, schrijft een paar jaar later al aan Heukels, dat Lepeltjeheide werd

Fig. 3. *Lepeltjeheide en Kraaiheide in natte zure vallei (tevens zichtbaar Waternavel, Kruipwilg, Rode klaver en sprietten van Drienerfzegge).* Foto Kees Hana

gevonden op deze zelfde vindplaats. Volgens Thijssse waren ze daar geplant, welke opvatting gebaseerd was op een mededeling van het Staatsbosbeheer (ontleend aan correspondentie tussen Heukels en Van Dieren, 12 Maart 1939). Sindsdien is er zeer veel verplant en uitgezet in de duinen, zodat we nu verscheidene uitgestrekte valleien op Vlieland kennen, die er geheel mee begroeid zijn en welke ook verpacht worden. De mogelijkheid van secundaire verspreiding is natuurlijk ook niet geheel buitengesloten. Later werden deze valleien met Lepeltjeheide zeer schadelijk beïnvloed door de noodzakelijke verlaging van het grondwaterpeil ten behoeve van de dennen van het Staatsbosbeheer (1-1.5 m beneden de oppervlakte, terwijl de Le-

peltjeheide liefst in de winter geheel onder water moet staan). Over de Rijsbes, die voorkomt op overeenkomstige standplaatsen, werd reeds bij een vorige gelegenheid uitvoeriger bericht.

De Rode bosbes komt voor in een klein uitgespaard valleetje in een stuk dennenaanplant te midden van Kraaihei, Dophei en Kruiwilg. Het blijven kleine lage plantjes van ruim 1 dm en de weinige besjes, die zij vormen, worden er al snel, soms nog maar half rijp, door de Fazanten af gegeten. Een ogenblik zou men zich in een stuk dennenbos op de Veluwe kunnen denken. Soorten als de Drienerfzegge helpen ons echter snel uit die droom.

Reeds werd opgemerkt, dat ter plaatse van de tegenwoordige dennenaanplant van het Staatsbosbeheer vroeger uitgestrekte heide-terreinen moeten zijn geweest o.a. de begroeiingen van het Ruige Plak achter het dorp Oost-Vlieland. Nog is dit te zien aan de brede opengehouden wegen en brandgangen, waar wij de Struikhei geregeld aantreffen o.a. in bedoelde aanplant beoosten het dorp. Ten tijde van Holkema was er bijna geen Struikhei op Vlieland, gezien de uitlating op blz. 243 van zijn proefschrift: „komt op Vlieland slechts sporadisch voor”. Van de Sande Lacoste zegt: Struikhei is zeer zeldzaam op Vlieland. Sindsdien moet er dus een sterke uitbreiding hebben plaats gevonden. Misschien ook import van elders, exozisch aan poten en vleugels van vogels, waarbij wij in aanmerking kunnen nemen de zeer gemakkelijke kiembaarheid van het zaad en het typisch continentale karakter, dat de heideplanten van Vlieland bleken te bezitten, volgens mededeling van Dr. Beyerinck. Van hem was ook het bericht, dat hij kiemplantjes van Struikhei had aangetroffen op de verdroogde hoeden van de tolszwam! Daarmee zouden wij ook de Struikhei op Vlieland kunnen rekenen tot de typische pseudorelicten. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de Zevenster, die in 1928 door G. A. Brouwer eenmaal bij de Lange Paal op Vlieland werd aangetroffen. Invoer van deze soorten met de dennen is niet zo waarschijnlijk, omdat dennen meestal uit zaad worden opgekweekt.

Achtereenvolgens kwamen wij enige groepen van planten tegen waarmee de Vlielandse flora in de laatste 50 jaar werd verrijkt. Vele besdragende heesters, wat met de geweldige vogelbewegingen over de eilanden ons niet behoeft te verbazen. Andere, met kleine en kleverige zaden, kunnen exozisch op dezelfde wijze nieuw ingevoerd zijn (Zevenster!). Windverspreiding voerde ook soorten naar Vlieland, waarvoor het milieu secundair geschikt geworden was (Rozenkransje). Onder de bessenplanten moeten we weer onderscheid maken tussen de typische pseudorelicten Jeneverbes, Kraaihei en de bosbessoorten, die dus ook elders in Nederland specifieke eisen stellen aan de groeiplaatsen. Daarnaast toevallige import van gewone wilde soorten, die elders in Nederland in hun natuurlijk milieu heel goed gedijen, maar die eenvoudig nog niet aan de eilanden toegekomen waren. Plantengeografisch kunnen dit weer soorten zijn, die juist aan de grens van hun areaal toe waren, hetzij in noordelijke hetzij in zuidelijke richting (voorbeeld resp. Kraaihei en Liguster, vgl. ook de gewone Zuurbes, die nu tot Texel gekomen is). Tenslotte noemden wij enkele soorten, die er niet op een natuurlijke wijze kwamen maar door de mens abusievelijk in een verkeerd milieu geplaatst werden.